

Plataan: 4000 jaar heilig

We komen hoe langer hoe meer te weten over de geschiedenis en herkomst van onze boomsoorten. Dankzij de pollenanalyse weten we in grote trekken hoe de soorten na de laatste ijstijd Europa weer bevolkt hebben, de Zilverden (*Abies alba*) helemaal vanuit Zuid Italië, de Zomer-eik (*Quercus robur*) vanuit Spanje en de Balkan. Dankzij de DNA analyse kan dit nader gedetailleerd worden: onze eiken blijken voornamelijk uit Spanje te komen, de eiken in Midden Europa komen vooral uit de Balkan. Het gaat dan om spontane uitbreidingen van hun areaal, mogelijk gemaakt door een milder klimaat, maar er zijn aanwijzingen dat sommige uitbreidingen mede door de mens beïnvloed zijn. De Hazelaar (*Corylus avellana*) heeft zich al heel vroeg onwaarschijnlijk snel en massaal over Midden Europa verbreed. Er is een sterk vermoeden dat de rendierjagers die hier toen rondtrokken, de hazelnoten vanuit het zuiden meenamen, en zo, bewust of onbewust,

de soort een lift gaven naar het noorden.

Er waren niet alleen verplaatsingen van zuid naar noord, er was in de Bronstijd ook een beweging van oost naar west, en wel onder invloed van de mens. Dat slaat op een merkwaardig drietal soorten: Tamme kastanje (*Castanea sativa*), Walnoot (*Juglans regia*) en Plataan (*Platanus orientalis*). Het oorsprongsgebied van de eerste is noordoost Turkije, tegen de Kaukasus aan; de Walnoot heeft nu zijn genetisch centrum in Centraal Azië, speciaal Kirgizistan (mooi beschreven in Roger Deakin, 2007), maar zijn natuurlijk areaal is wel groter: in Kashmir groeit hij ook in het wild. Daar heeft de noot een formidabel dikke en harde schaal, maar bij de dorpen staat de gecultiveerde vorm met een dunne schaal. Het natuurlijk areaal van de Plataan omvat waarschijnlijk vooral of alleen het oude Perzië. De palynologen (pollenanalyse deskundigen) hebben de uitbreiding naar Europa van dit drietal kunnen do-

cumenteren.

In Noord Turkije waren Walnoot en Tamme kastanje al tenminste sinds 3000 - 4000 voor begin jaartelling (v.b.j.) aanwezig, de Walnoot kwam pas in 1500 v.b.j. in Iran, omstreeks die tijd ook in zuidoost Turkije en Griekenland. In West Macedonië arriveerden de drie soorten rond 1100 - 1300 v.b.j., aan de Dalmatische kust en in Zuid Zwitserland omstreeks 400 - 0 v.b.j. In Griekenland komen alle drie de soorten vanaf 1500 v.b.j. voor.

Hoe moeten we ons de invoer van deze soorten door de mens voorstellen? Voor de Walnoot en de Tamme kastanje is dat niet zo moeilijk. Beide hebben waardevolle vruchten, reden genoeg om ze mee te nemen of te laten komen. In zuidwest Turkije, dat in nauwe verbinding stond met Griekenland, moet de Walnoot al vroeg als boomgaardboom geteeld zijn. Maar waarom heeft men de Plataan meegenomen? Hij heeft geen duidelijk nuttige

producten zoals de Walnoot en de Tamme kastanje. Zijn enige voordeel boven de twee andere is dat hij goed te stekken is. Reeds Plinius, die wist dat de boom uit het oosten gekomen was, verbaasde zich daar over: 'bij ons uit een ander klimaat binnen gebracht om niets anders dan zijn schaduw'. Nu is een goede schaduw in die landen natuurlijk nooit weg, en, zoals van vrijwel elke plant, meldde men enig medicinaal nut van bast en blad van de Plataan, en wel voor enkele huidbeschadigingen. Maar het lijkt dat er toch andere redenen waren om de boom mee te nemen. Vermoedelijk had hij voor de mensen nog een andere betekenis, was hij 'heilig', wat daarvan dan ook de precieze inhoud geweest mag zijn. Uit historische tijden, en dat is weliswaar duizend jaar later, zijn er berichten die op die 'heiligheid' wijzen. De boom van Hippocrates op Kos, waaronder hij zijn geneeskunde doceerde, was een plataan. Er staat nog steeds een plataan, mogelijk een zoveelste generatie stek van de oorspronkelijke boom. Dat getuigt op zijn minst van eerbied. In Athene stonden platanen op het terrein van de Academie. De Tempel van de Kabiren (de Grote Goden) op het eiland Samothraki was omringd door platanen. De oude tuinen in Perzië waren

meest gegroepeerd rond water en de Plataan. Toen de Perzische koning Xerxes met zijn geweldige leger optrok om de Grieken te onderwerpen, kwam hij bij de Dardanellen bij een prachtige plataan. Hij liet er het leger halt houden en liet een gouden ketting om de stam smeden om hem te eren en (ongetwijfeld ook) om hem gunsten te vragen.

Historici hebben gespeculeerd dat door dit lange oponthoud zijn veldtocht mislukte. Toen de Mohammedaanse Grootmogol Akbar in 1561 de vallei van Kashmir aan zijn rijk toevoegde, bracht hij daar ook de 'chenar' zoals de Plataan in het hele Midden Oosten heette. Hij plantte hem in zijn grote tuinen en op vaste afstanden langs de

Platanus orientalis. Exbury Garden, Beulieu (Eng.)
Foto: Ronald Houtman

grote wegen als rustplaatsen voor de reizigers. De Plataan werd dus geassocieerd met de heerser, en zelfs met de grote Hindi godin Bhawani, de godin van het universum. Hij lijkt er de rol van de vroegere nationale heilige boom, de Kashmir iep, grotendeels overgenomen te hebben. Blad en vruchten zijn nu overheersende motieven in de kunstnijverheid in Kashmir,

in textiel en houtsnijwerk.

Maar heiligheid is niet alleen een kwestie van het verleden. In het dagblad *Trouw* van 27 november 2008 staat in de weblog 'Afghanistan' een reportage uit de stad Charikar, die vol staat met graftomben voor heiligen waaraan bijzondere krachten en wonderen worden toegeschreven. Echter, moeders en oma's nemen

hun kinderen mee naar de heilige plataan. Die plataan is de bekendste genezer van alle kwalen. Als de kinderen op een woensdag onder de wortels van deze plataan gekropen zijn, worden ze niet meer ziek. Van Hippocrates tot Charikar nu, de Plataan tegen de ziekte. Het lijkt mij daarom waarschijnlijk dat ook de bronstijdmensen al een betekenis en kracht aan de boom toekenden en hem om die reden meegenomen hebben naar het westen.

Met onze plataan heeft dit weinig te maken, de onze is geen Oosterse plataan (*Platanus orientalis*) maar een hybride (*Platanus x hispanica*) en het is een wat suffe boom. Hij moet al een eeuw oud worden en in vrijstand opgegroeid zijn, voor dat je er enig respect voor krijgt. En sommige mensen zijn allergisch voor zijn haartjes, niks gezondheid.

Literatuur

Roger S. Deakin (2007). *Wildwood. A journey through trees*. Penguin Books, Engeland.

Platanus orientalis. Jardin des Plantes, Nantes (Fr.)

Foto: Ronald Houtman

